

A Critical Comparison of the Double Narrative of Ranaa's Song

Mahdi Ahmadpour Kandsar¹, Firooz Fazeli^{*2}, Mahmood Ranjbar³

Received: 28/04/2023

Accepted: 06/08/2023

Introduction

Folk songs have been popular among Iranian people. These songs contain beliefs, rituals, affections and historical references and are popular all over the plateau of Iran, including Guilan. The most important feature of local songs is oral transmission from generation to generation. One of the most famous popular songs in the land of Guilan, which has attracted the attention and interest of the people, is the happy and romantic song "Ranaa". Ranaa's story has always been welcomed by the readers and listeners of Gil and Daylam, but also different regions of Iran, due to the charms hidden in its narrative text. The historical references in the story of the discovery of this song and the research and supplementary clauses in it have caused various readings, in such a way that some researchers consider the foundation of Ranaa's song to be extracted from two fascinating political, social and love stories. To illustrate, they believe that the origin of the song "gradually accompanied a group of Eshkevari immigrants to some places in the plains - east of Guilan and West of Mazandaran - and in later years by groups of skilled workers in carpentry. It has been transferred to a wider area than the mentioned points, that is, from

* Corresponding Author's E-mail:
drfiroozfazeli@guilan.ac.ir

1. Master of Persian Language and Literature, Guilan University, Rasht, Iran.
<http://www.orcid.org/0009-0002-1488-9309>

2. Associate Professor of Persian Language and Literature, Guilan University, Rasht, Iran.
<http://www.orcid.org/0000-0003-4801-4180>

3. Associate Professor of Persian Language and Literature, Guilan University, Rasht, Iran.
<http://www.orcid.org/0000-0001-5279-0751>

Astara to Astarabad (Gorgan) - the two important centers of the wood industry and attracting cheap human labor at that time" (Sadr Eshkevari, 2010, p. 13).

It seems that one of the most important reasons for the survival of this song is the variety in the narration and the way of expressing its events. Since many years ago, various narratives have been expressed and recorded about Ranaa's song. During the field research in the land of Eshkevar, it was found that most of the old people of this region still sing this song with special enthusiasm in expressing the sufferings and hardships of the times. The historical and social origin of Ranaa's song has received less attention and discussion over time; one of the reasons for this is the chain of double narration from the beginning of the formation of the song until today. Ranaa's song has reached today's generation with two main narratives, and distinguishing right from wrong is complicated and difficult. This issue, along with other reasons, such as the political-social atmosphere prevailing the region of its composition, the hidden protest aspect of the song, includes the conflict between the singers of the region and the view of the lord and the serf. Also, the lack of attention in knowing the elements involved in the incident has caused injustice towards its main character, "Ranaa".

Research method

The current research is the result of analyzing and verifying the written data related to Ranaa song in Eshkevar region with field research and personal observations of the authors from 2017 to 2020. Since many of the narrators of the song are no longer alive, an attempt was made to analyze the tapes and audio files remaining from the native singers of Eshkevar and they were compared with the sources and data recorded in the library to make a more realistic analysis of the problem. To have interviews and conversations with native and

local researchers of Eshkevar region, another way in obtaining and collecting information about Ranaa's song was established.

Discussion

There are two famous narratives about Ranaa: 1. Ranaa, the daughter of "Sargalash Hasan Khanesari" around the beginning of 1920, fell in love with a young man named Hadi from Sargalshan Surchani in the suburbs of Shuil village in the east of Guilan, but her father plans to send her to marry with a man named "Nowruz" from the people of "Kshaye Eshkevar" village. Rana is not satisfied with this forced relationship and does not agree with it. Hadi and Ranaa's affection is not far from the public eye, this issue causes conflict and chase between Nowruz and Hadi. In the meantime, the people of Nowruz's hometown (Lashkan) also support him, to the point that the conflict is extended to clans and settlements. Hadi along with his friends set fire to the wheat crop of the people of Lashkan. 2. In this group of narrations, Ranaa is nominated and represented by a Kolrodi shepherd named Nowruz. According to some Kurdish researchers, Aghjan, one of the fugitive rebels of the region, entered the village of Kolrod and, relying on his fighting abilities, provided the conditions for the formation of a group of "Ayars" who were known among the rebels and thieves of Eshkevar region. Among them is a person named "Hadi Sorchani" who is mentioned in the song as Hadi. Meanwhile, Kordaghjan accidentally falls in love with Ranaa and with the advice and help of his companion, Hadi, tries to possess Ranaa. "Therefore, Hadi, after consultation and confidential conversation, decided to steal Ranaa from her house and take her to Aghajan's residence by the order of Kurd Aghajan.

The result

In later narratives, the main focus is on the music of words, the destruction of Ranaa's personality, Kurd Aghajan and Hadi's confusion ultimately leads to the distortion of Ranaa's socio-political event in one of the historical crises. In the analysis of the main characters of the song, based on the text of the poems and first-hand narratives, a clearer and more accurate picture of the mentioned names and their role in the formation of the story was displayed. This issue invalidates the later narratives that depict the romantic and lovely side of the story with Kurd Aghajan's love relationship with Ranaa and her rivalry with Sargalash Hadi. The protest elements of Ranaa's song are closely related to the view of the masters towards the status of their subjects and subordinates. In Ranaa's past narrations, we specified how the master's control causes the collapse of pure attachments, and the destructive current, by distorting the narrative of history, erasing the story from the page or making it empty of the main aspects of the theme.

References

- Ahmadvand Kandsar, M. (2019). Examining the content of the folk poems of East Guilan with the focus of Eshkevar Rahimabad. Master's thesis, Under the guidance of Firouz Fazeli, Guilan University.
- Babakhani Leshkan, K. (2019). *The bright shadows of Rana Dokhtar Eshkevar's life*. Tadbir Roshan.
- Payandeh Langroudi, M. (1995). *Gil and Deylam's culture*. Amir Kabir.
- Pourreza, F. (2018). *Folkloric music of Gilan*. Farhang Iliya.
- Zolfaghari, H., & Ahmadi Kamarpoushi, L. (2008). Typology of Iranian native songs. *Literary Studies*, 7 & 8, 170-143.

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا

مهدی احمدپور کندسر^۱، فیروز فاضلی^{۲*}، محمود رنجبر^۳

(دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۵ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸)

چکیده

ترانه «رعنای» یکی از ساده‌ترین و در عین حال سیاسی‌ترین ترانه‌های عامه سرزمین گیلان به‌شمار می‌رود. سراینده ناشناس ترانه در نظر داشت ضمن روایتی عاشقانه، در بندهایی از آن به حوادث تاریخی و اجتماعی منطقه اشاره کند. در این پژوهش به روش تحلیلی - توصیفی با بهره‌گیری از رویکرد تاریخی - ادبی به اسناد مکتوب و یافته‌های میدانی، کیفیت و چیستی رویداد مندرج در ترانه رعنای واکاوی شده است. یکی از ضرورت‌های اصلی پژوهش نیل به روایتی اصیل مبتنی بر داده‌های تاریخی و زبانی گویشوران منطقه است. نتایج نشان می‌دهد ترانه دربردارنده دو روایت نزدیک به زمان وقوع و روایت متأخر است. در روایت نخست، ستیر فؤدال‌ها و نبرد بازماندگان نهضت جنگل، نظیر کردآق‌جان و حیدر عمماوغلى و در

۱. دانش آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران
<http://www.orcid.org/0009-0002-1488-9309>

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران (نویسنده مسئول)
[*drfiroozfazeli@guilan.ac.ir](mailto:drfiroozfazeli@guilan.ac.ir)
<http://www.orcid.org/0000-0003-4801-4180>

۳. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران
<http://www.orcid.org/0000-0001-5279-0751>

روایت متأخر، جنبه‌های عاشقانه، رمانیک و سرکشی‌های رعنا برجسته شده است. در روایت‌های متأخر، داستان رعنا با ترانه‌های پیش از خود، مانند زرانگیز، سیما و طوبی درآمیخته است و ضرب آهنگی مطنطن دارد، اما در روایت نخست طنطنه کلام کم‌تر است و بیشتر توجه به رویداد و کنش شخصیت‌های اصلی روایت، یعنی نوروز، هادی، کردآفاجان و حیدر است.

واژه‌های کلیدی: ترانه‌های عامیانه، ترانه رعنا، نهضت چنگل، کردآفاجان، حیدر عممو‌وغلی.

۱. مقدمه

ترانه‌های عامه از دیرباز در میان مردم ایران رواج داشته است. این ترانه‌ها حاوی باورها، آیین‌ها، دلدادگی‌ها و اشارت‌های تاریخی است و در سراسر فلات ایران از جمله گیلان رواج دارد. مهم‌ترین ویژگی ترانه‌های محلی، انتقال به صورت شفاهی و نسل‌به‌نسل است. سادگی و بازتاب جلوه‌های طبیعت از دیگر ویژگی آن‌هاست. ترانه‌هایی از این دست، مراحل اولیه و ابتدایی شعر و موسیقی هر قوم را بیان می‌دارند. لحن این ترانه‌ها توصیفی و روایی است. مضامین عاشقانه، رزمی و اجتماعی با رویکرد دوستی و همدلی و یاوری و ... از ویژگی‌های دیگر ترانه است. همچنین برخی از ترانه‌های محلی واجد ریز روایت‌هایی از رویدادهای مهم هستند که با روایتی عاشقانه خلط می‌شود؛ این نوع روایت‌ها از نظر جامعه‌شناسی بسیار حائز اهمیت‌اند.

یکی از مشهورترین ترانه‌های عامه رایج در سرزمین گیلان که از دیرباز مورد توجه و علاقه عامه مردم قرار گرفته است، ترانه شاد و عاشقانه «رعنا» است. داستان رعنا به‌سبب جذابیت‌های نهفته در متن روایی آن، همواره مورد استقبال خوانندگان و

شنوندگان دیار گیل و دیلم، بلکه نواحی مختلف ایران بوده است. اشارت‌های تاریخی در داستان پیدایی این ترانه و بندهای تحقیقی و الحاقی در آن موجب خوانش‌های متنوع شده است، به گونه‌ای که برخی پژوهشگران، بنیان ترانه رعنای را مستخرج از دو داستان جذاب سیاسی، اجتماعی و عشقی می‌دانند و برای تحقق نظر خود بر آنند که اصل ترانه «به تدریج همراه گروهی از مهاجران اشکوری، به برخی از نقاط جلگه‌ای - شرق گیلان و غرب مازندران - و در سال‌های پسین‌تر توسط دسته‌هایی از کارگران کارآمد در کار نجاری به گستره وسیع‌تری از نقاط یادشده، یعنی از آستانه تا استرآباد (گرگان) - دو قطب مهم صنعت چوب و جذب نیروی کار ارزان انسانی آن زمان - انتقال یافته است» (صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۱۳).

به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین دلایل ماندگاری این ترانه تنوع در روایت‌ها و سیاق بیان رویدادهای آن است. از گذشته تا به امروز روایت‌های گوناگون درباره ترانه رعنای بیان و ثبت شده است. طی پژوهش میدانی در سرزمین اشکور مشخص شد هنوز غالب مردم کهن‌سال این منطقه، در بیان مصائب و سختی‌های روزگار، این ترانه را با شور و حالی خاص می‌خوانند. بن‌مایه‌های تاریخی و اجتماعی ترانه رعنای در گذر زمان کم‌تر مورد توجه و بحث قرار گرفته است؛ یکی از دلایل این امر، سلسله روایت‌های دوگانه از آغاز شکل‌گیری ترانه تا به امروز است. ترانه رعنای با دو روایت اصلی به نسل امروز رسیده و تشخیص درست از نادرست امری پیچیده و دشوار است. این مسئله در کنار دیگر دلایل همچون فضای سیاسی - اجتماعی حاکم بر منطقه سرایش آن، وجه اعتراضی پنهان در ترانه که در بردارنده تقابل خوانین منطقه و نگاه ارباب - رعیتی است، همچنین کم توجهی در شناخت عناصر دخیل در حادثه، سبب اجحاف در حق

شخصیت اصلی آن، «رعنا»، شده است. بسیاری از روایت‌های متأخر از این ترانه، رعنا را به عنوان دختری «روسیاه و بی‌حیا» به تصویر می‌کشند.

درباره زمان تولد این ترانه، برخی بر این باورند که زمان زایش آن در دهه آغازین حکومت پهلوی اول است (سلیمی، ۱۳۹۰: ۱۱۸). در این دوره، رضاشاه پس از آزادی نسبی اولیه در پنج سال اول حکومتش، عزم خود را جزم کرده بود تا با ارتعاب و وحشت، در سکوت و انفعال دلسوزان و اندیشه‌ورزان کشور، راه را برای ایجاد کشوری لائیک فراهم سازد. از این رو، دستگاه سانسور مطبوعات به‌شکلی گسترده ناظر چاپ آثار ادبی و اندیشگانی شد. در این زمان، ترانه‌ای مطمن‌نمودن بر سر زبان‌ها افتاد که با وجود طرب‌انگیزی، واجد نکته‌های تأمل برانگیز اجتماعی و سیاسی بود. به‌دلیل نامشخص بودن سراینده این ترانه، خوانندگان و گروه‌های موسیقی آن را با حذف و افزایش جزئیاتی در مجالس شادی به‌ویژه عروسی اجرا می‌کردند.

مسئله این پژوهش بررسی کیفیت و چیستی رویداد مندرج در این ترانه و نشان دادن روایت مقرن به واقعیت آن است. یکی از مهم‌ترین پرسش‌های کاوش حاضر این است که چرا ترانه رعنا با لحن طرب‌انگیز، حامل سوگنامه‌ای تاریخی است؟ آیا گزاره‌های آن صرفاً برای طنطنه کلام طرح شده است یا آنکه شاعر ناشناس تلاش داشت روایت مظلومیت دختری روستایی را در فضای استبدادی از طریق روایتی شاد به گوش مخاطبان برساند؟

در این مقاله با روشنی توصیفی - تحلیلی با بهره‌گیری از پژوهش‌های اسنادی و میدانی به واکاوی محل و علت وقوع رویداد و ریشه‌یابی حضور شخصیت‌های آن و روایت نزدیک و اصیل پرداختیم تا بعد از پنهان و مغفول این ترانه آشکار شود.

۱-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

اشعار و ترانه‌های عامه به دو صورت سروده می‌شد؛ بخشی از آن‌ها با حمایت صاحب‌منصبان و سفارش به شاعران وابسته شکل می‌گرفت، و بخشی دیگر به‌وسیله مردم روستا و کسانی که از نظر جایگاه اجتماعی در ساختار قدرت نقشی چندان نداشتند، سروده می‌شد. ترانه‌عامه رعنای از نظر کاربرد الفاظ و موسیقی و بندهای شعری تفاوت‌هایی با سایر ترانه‌های عامه دارد. بی‌توجهی به ویژگی‌های ترانه‌هایی از این دست باعث دستبرد در روایت اصلی آن براساس ذوق و سلیقه راویان هر دوره شده است. مسئله «کوچ متن»، ترانه‌ها و سایر عناصر و گونه‌های عامه را می‌توان گواهی بر درستی این مدعای دانست. برای مثال قبل از داستان رعنای در اشکور قصه‌های عاشقانه‌ای داشتیم که خیلی از ابیات این اشعار در چندین منظمه عاشقانه به‌طور مشترک آمده است و فقط اسم «رعنا» و «سیما» و «طوبی» عوض می‌شود. بسیاری از اشعار الحاقی رعنای شاید مدت‌ها قبل از تولد او با عنوان «سیما‌جان» و «زرانگیز‌جان» سروده شده بود؛ در حالی که داستان رعنای به‌سبب وجه تاریخی آن ریشه‌های مبارزاتی ضد فئودالی را در خود دارد. شناسایی و تحلیل درست این ترانه، ما را نسبت به بسیاری از روابط فردی و اجتماعی حاکم در زمان وقوع داستان آگاه می‌سازد و زمینه‌ساز تحقیقات و مطالعات بینامتنی گسترده‌تری خواهد شد.

۱-۲. روش تحقیق

پژوهش حاضر حاصل واکاوی و صحبت‌سننجی داده‌های مکتوب مربوط به ترانه رعنای در منطقه اشکور با پژوهش‌های میدانی و مشاهدات شخصی نگارندگان از سال ۱۳۹۷ تا

۱۴۰۰ است. از آنجایی که بسیاری از راویان ترانه اکنون در قید حیات نیستند، تلاش شد با واکاوی و تحلیل نوارها و پوشه‌های صوتی باقی‌مانده از خوانندگان بومی اشکور و مقایسه آن با منابع و داده‌های به ثبت رسیده کتابخانه‌ای، تحلیل واقع‌بینانه‌تری از مسئله داشته باشیم. مصاحب و گفت‌وگو با پژوهشگران بومی و محلی منطقه اشکور یکی دیگر از موارد راهگشا در کسب و جمع آوری اطلاعات درباره ترانه رعنای بود.

۱-۳. پیشینه تحقیق

با بررسی در پایگاه‌های اطلاع‌رسانی معتبر، پژوهشی با ویژگی‌های مورد نظر ما صورت نگرفته است. در سال‌های اخیر به‌سبب اقبال پژوهشگران به فرهنگ عامه، کتب و تحقیقاتی به چاپ رسیده است که با رویکردی ذوقی و مبتنی بر یافته‌های استنباطی به موضوع رعنای توجه کرده‌اند، از جمله می‌توان به مقاله «رَعْنَه (رعنا) قصه‌ای بومی از گیلان» نوشته صوفی نژاد سیویری (۱۳۸۰)، همچنین «منظومه بلند کردآقجون و رعنای» نوشته رحمتی (۱۳۸۲)، مقاله «رعنا» نوشته اکرامی (۱۳۸۵)، همچنین مقاله «تاریخ سیاسی شرق گیلان» پژوهش سلیمی (۱۳۸۹) و مقاله «چگونگی زاده شدن ترانه رعنای» صدر اشکوری (۱۳۹۰)، مقاله داستان «رعنا» نوشته بیارس (۱۳۹۱)، آوازها و ترانه‌های فولکلور گیلان نوشته وحدتی (۱۳۹۳)، کتاب کردآفاجان و رعنای نوشته بابایی کلروودی (۱۳۹۴)، کتاب موسیقی گیلان نوشته پورشعبان (۱۳۹۵) اشاره کرد. برخی پژوهش‌ها نیز به جنبه موسیقایی ترانه رعنای و مناسبات اجتماعی آن اشاره داشتند؛ مانند مقاله یگانه چاکلی (۱۳۹۵) با عنوان «روایتی دیگر از رعنای با سُرایشی جدید» همچنین «موسیقی فولکلوریک گیلان» نوشته پوررضا (۱۳۹۸)، «زمزمه‌های گیل و مازی و گیل‌گالشی»

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا ————— مهدی احمدپور کندرس و همکاران

نوشتۀ تکاسی (۱۳۹۸) و کتاب سایه روشن‌های زندگی رعنا نوشته باباخانی لشکان (۱۳۹۹).

اگرچه در طول بیست سال گذشته، درباره این ترانه تحقیقات گوناگون انجام گرفته، اما جز تحلیل محمدقلی اشکوری در بررسی روایت‌های اصیل ترانه رعنا در پایان سه روایت برگزیده در کتاب چگونگی زاده شدن ترانه رعنا، هیچ تحقیقی دیگر به خصوص درباره واکاوی بن‌مایه‌های آن با دید نقادانه صورت نگرفته است.

۲. روایت رعنا، ترانه‌ای تاریخی

منظور از ترانه‌های تاریخی، آن دسته از ترانه‌هایی است که بعد از یک رویداد محلی یا حوادث قومی – قبیله‌ای پدید می‌آید. در گیلان نیز مثل هر منطقه دیگر، برخی از ترانه‌ها براساس رویدادی محلی – یا حتی ملی – شکل گرفته و از نسلی به نسل دیگر متقل شده‌اند. این ترانه‌ها از آن جهت تاریخی نام گرفته‌اند که یادآور واقعه‌ای هستند که در مقطعی از تاریخ روی داده است (پورشعبان، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۰). ترانه رعنا به دلیل وجود ریشه‌های تاریخی زمان و قوع و جغرافیای مکانی مشخص در صد سال گذشته در زمرة ترانه‌های تاریخی به حساب می‌آید.

۲-۱. روایت نخست

رعنا دختر «سرگالش حسن خانه‌سری» حدوداً در اوایل سال ۱۳۰۰ دلبخته جوانی به نام هادی از سرگالشان سورچانی در حومه دهستان شونیل در شرق گیلان می‌شود، اما پدرش قصد دارد او را به عقد «نوروز» از اهالی روستای «کشاویه اشکور» درآورد. رعنا

به این وصلت اجباری راضی نیست و به آن تن نمی‌دهد. دلدادگی هادی و رعنای از چشم مردم دور نمی‌ماند، همین مسئله باعث درگیری و تعقیب و گریز بین نوروز و هادی می‌شود. در این میان، مردم روستای زادگاه نوروز (لشکان) نیز به حمایت از او می‌پردازند، تا جایی که ستیز به طایفه و آبادی‌ها کشیده می‌شود. هادی به همراه یارانش محصول گندم مردم لشکان را به آتش می‌کشند. این روایت در بنده از ترانه این‌گونه آمده است:

تو تَشَمْ بِزَأْبَى گَنْدُومْ كَانَه رَعْنَى جَانَى رَعْنَى جَان

to tašam bazâbi gandom kânə ranâ jânây ranâ jân

گَنْدَمِي آه تَرَه بِگِيَتَه رَعْنَى جَانَى رَعْنَى جَان

gandomə âh tərə begitə ranâ jânây ranâ jân

رَعْنَى نَيْزَ كَدوْرَت وَ نَارِضَايَتِي خَوْد رَا از نَورُوزَ پِنهَان نَمِيْكَنَد. نَورُوزَ بِراَي تَرْسَانَدَن

وَيْ چَنَدَ بَار از عَوَامَل خَانَ مَنْطَقَه مَيْخَواهَد رَعْنَى رَا دَسْتَگَير وَ مَحْبُوسَ كَنَنَد، اما هَر بَار

هَادِي با شَجَاعَتَه لَشْكَانَ مَيْرَود وَ او رَا فَرَارِي مَيْدَهَد. هَمْ زَمَانَ با اين اتفاقات وَ زَدَ

وَ خُورَدَهَا كَه بَه مَدَت يَك سَال اَدَامَه مَيْيَابَد، كُرْدَآقاْجَان از مَعْدُود بازماندگان فَرَارِي

جَنبَشْ جَنْگَل (۱۲۹۳-۱۳۰۰ش) به هَمَرَاه گَرْوَهَش وَارَد كُلْرُود از روستاي هَمْ جَوار

كَشَايَه وَ لَشْكَانَ مَيْشُونَد. سَرْگَالَش هَادِي كَه بَه سَبَب اَصْرَارَ بَر عَشَقَ رَعْنَى، اَرَاضِي

عَلْفَچَر اَسْتِيجَارِي خَوْد رَا در مَعْرَض خَطَر تَصَاحَب اَربَابَانَ مَيْدَيَد، با مَراجِعَه بَه

كُرْدَآقاْجَان، طَرَح دَعَويَّه مَيْكَنَد. حَمَایَت كُرْدَآقاْجَان تَا حدَودِي اوضاعَ رَا بَه نَفع هَادِي

وَ رَعْنَى تَغْيِيرَه مَيْدَهَد، «اما از بد حادِثَه مَلاَكِين اَشْكُور بالا از جَريَان هَادِي وَ رَعْنَى با خبر

شَدَه وَ از آن، دَسْتاوِيزِي بَرَاي تَحرِيك اَفَرَاد خَوْد بَر ضَد كُرْدَآقاْجَان مَيْسَازَنَد» (سلیمی،

۱۳۹۰: ۱۲۲). ملاکان اشکور با این بهانه که کردآقاجان و دارودسته‌اش امنیت راه‌های ارتباطی و دربی آن معیشت مردم را در خطر انداخته‌اند، طوماری تهیه می‌کنند و برای درخواست کمک به «حکمرانی گیلان و طوالش» ارسال می‌نمایند. استاد تاریخی نشان می‌دهد کردآقاجان در بد و ورودش به منطقه هیمنه، اقتدار اربابان را نزد مردم و رعیت تحت سلطه‌شان دچار تزلزل کرده بود. حکومت مرکزی که یکایک افراد نهضت جنگل را در تعقیب داشت، به این درخواست پاسخ مثبت داد. قوای اعزامی قزاق سحرگاه با یورش به محل زندگی کردآقاجان در گلروود او را با شلیک گلوله از پای درمی‌آورند و جسد وی را در کنار رودخانه در ورودی روستا دفن می‌کنند. هادی نیز عصر همان روز فردی به نام عبدالله از دوستان سرگالش هادی او را به بهانه گوستند وابینی (پشم‌چینی) با نقشه‌ای از پیش تعیین شده به منزل شخصی خود می‌کشاند. نخست، ایدای کbla عشور (کربلا)ی عشور کدخدای روستای لشکان) را در یورشی ناگهانی، با طناب می‌بنندن، سپس به طرزی فجیع می‌کشند. «غروب همان روز چند نفر جسد هادی را در سنگلاخ پایین غار مدفون ساختند؛ اکنون نیز این غار به هادی غار معروف است» (همان، ص.

۱۳۰). رعنا بعد از شنیدن خبر مرگ هادی و حامی وی کردآقاجان، به ناچار به وصلت با نوروز تن درمی‌دهد و از او صاحب فرزندانی می‌شود؛ وی سرانجام در سال ۱۳۱۲ شمسی درگذشت. براساس پژوهش‌های میدانی سه روای شناخته‌شده و موثق منطقه اشکور این روایت را نقل کرده‌اند. این سه تن عبارت‌اند از: عزیز طاهری لیاسی، فرج‌الله چاکانی، ذبیح‌الله مختاری تکامجانی و علی جعفری قاضی چاکی. روایت این سه نفر به عنوان روایت نخست مورد اشاره این پژوهش است.

۲-۲. روایت متأخر

در این دسته از روایات رعنا نامزد و نشانکرده یک چوپان کلروودی بهنام نوروز است. به زعم برخی پژوهشگران کردآفجان از یاغیان فراری منطقه، وارد دهستان کلروود می‌شود و با اتکا به توانایی‌های جنگی خود شرایط را برای تشکیل گروهی از «عياران» که در زمرة یاغیان و دزدان منطقه اشکور شناخته می‌شدند، فراهم می‌آورند. از جمله فردی بهنام «هادی سورچانی» است که در ترانه به صورت هادی آمده است. در این بین کردآفجان به طور اتفاقی دلباخته رعنا می‌شود و با مشورت و یاری همراه خود، هادی، در تلاش است رعنا را تصاحب کند. «از این رو هادی در پی مشاوره و مکالمه محramانه تصمیم گرفت به دستور کردآفجان، رعنا را از خانه‌اش بذدد و یکسر به محل اقامت آفجان برساند» (پورضا، ۱۳۹۵، ص. ۱۱). البته این روایت خالی از تفکرات چپ‌گرایانه منطقه نیست. ربایش رعنا در کنار سایر اقدامات کردآفجان و دارودسته‌اش موجی از نفرت و خشم عمومی را در بین بومیان اشکور برانگیخت و این رفتار در کنار سایر اقدامات او از جمله حمله به کاروان‌های تجاری و سرقت از مایملک اربابان منطقه، شرایط را به گونه‌ای رقم زد که به مقابله مردم با کردآفجان و حذف او و یارانش منجر شد. ظاهراً سکوت رعنا در قبال این سلسله رفتارها این تصور را در اذهان مردم اشکور فراهم آورد که او به چنین وصلتی راضی است و همین مسئله موجبات سرزنش و ملامت رعنا توسط عame مردم را فراهم آورد. بنابراین شاعر(ان) از واژگان دم دستی و بی‌پرده برای تحقیر رعنا استفاده شده است:

تو گوتی مو سوزن نیومای رعنای

to guti mo suzon nabumây ranây

رفیق دوز دون نبومای رعنای

rafiqə duzdon nabumây ranây

تره زور سوزن چاگودن رعنای

tarə zur suzon čâgudan ranây

رفیق دوز دون چاگودن رعنای

rafiqə duzdon câgudan ranây

(صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۳۱؛ همچنین روایت خورشید عاشوری بی‌بالانی، ۱۳۹۹).

همانگونه که در ابیات بالا مشخص است «هر جا که سخن از بی‌وفایی یا وفا بود،

رعنا در چرخ ملامت تاب می‌خورد» (پوررضه، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۳).

۳-۲. زمان و قوع داستان

یکی از مهم‌ترین رویدادهای شرق گیلان و غرب مازندران بین سال‌های ۱۲۹۵ تا ۱۳۱۰ شمسی، حضور گستردۀ نیروهای قزاق در منطقه است. این نیروها به‌دلیل تعقیب نیروهای نهضت جنگل به رهبری میرزا کوچک، با ترس و ارعاب مردم بر منطقه حاکم شدند. آن‌ها با حضور خود در منطقه، دو هدف را دنبال می‌کردند: نخست تلاش داشتند بین سال‌های ۱۲۹۵ تا ۱۳۰۱ش، دسته‌های قوای جنگل را در اوج نهضت سرکوب نمایند و پس از سال ۱۳۰۰ش به دنبال شکست نهضت جنگل، بازماندگان فراری نهضت را دستگیر کنند و دیگر آنکه با ارعاب و تهدید از وقوع نهضت مشابه علیه جریان فئودالی مقابله نمایند. محمدقلی‌صدر اشکوری درخصوص زمان شکل‌گیری داستان رعنا اعتقاد دارد که «این حوادث مقارن با جلوس رضاخان بر تخت سلطنت و گسترش نفوذش بر اقصی نقاط ایران اتفاق افتاد و منطقه اشکور به‌خاطر کوهستانی

بودن و دور بودن از مراکز قدرت، تقریباً به صورت ملوک الطوایفی و تحت سیطرهٔ وحشتناک فئودالیسم اداره می‌شد» (۱۳۹۷، ص. ۷۲).

۲-۴. مکان و قوع داستان

محل حادثهٔ رعنا در دهستان اشکور علیا و سیارستاق ییلاقی بخش رحیم‌آباد شهرستان رودسر است. دهستان سیارستاق ییلاقی و بالاشکور جزو کوچک‌ترین دهستان‌های منطقه اشکور محسوب می‌شود که به‌دلیل کوهستانی بودن هر ساله افراد زیادی از این منطقه به مناطق پایین‌دست نظیر کلاچای، رحیم‌آباد و حتی استان مازندران مهاجرت می‌کنند. روستاهای محوری در ترانهٔ رعنا به ترتیب لشکان، کشاوه، کلرود، کلایه و چاکانک است. شناسایی جغرافیای این منطقه از آن جهت اهمیت دارد که می‌تواند اشارات متن ترانه به اماکن را روشن کند. یکی از این روستاهای لشکان است. یعنی روستا «دهستان اشکور علیا و سیارستاق ییلاقی بخش رحیم‌آباد رودسر» است (دادرس و کوچکی‌نژاد، ۱۳۹۳، ص. ۳۸۷). نام لشکان با اشاره به دلیری و شجاعت مردم در ترانه آمده است. «لشکانیان صاب جیگند رعنای ...» (روایت جعفری قاضی‌چاکی، ۱۳۹۰).

یکی دیگر از اماکنی که در روستا به آن اشاره شده، روستای کشاوه است. این روستا صبغه‌ای تاریخی دارد، به طوری که «ظهیرالدین مرعشی حکایت می‌کند که در نزدیکی جبرکشاوه در قریهٔ لوسن سیدررضی کیا خانه‌هایی احداث کرد و لوسن مرکز حکومت اشکور گردید» (رابینو، ۱۳۸۶، ص. ۴۴۵). روستای دیگری که در ترانه به آن اشاره شده «کلرود» نام دارد. این روستا دهستان اشکور علیا و سیارستاق ییلاقی بخش رحیم‌آباد رودسر است» (دادرس و کوچکی‌نژاد، ۱۳۹۳، ص. ۳۵۸). این روستا با روستاهای

خمیر محله، سزیرود، چکرود و پلستان همسایه بوده و در ۷۰ کیلومتری بخش رحیم آباد و ۸۵ کیلومتری جنوب شهرستان رودسر واقع شده است» (یگانه‌چاکلی، ۱۳۸۱: ۲۹۰).

۲-۵. روایان و روایت‌های دست اول

راویان و روایت‌های رعنا به دو دسته بومی و غیربومی تقسیم می‌شوند. مهم‌ترین منبع روایت‌های غیربومی کتاب «ترانه‌ها و آوازهای فولکلور گیلان» نوشته ناصر وحدتی (۱۳۹۳) است. در این اثر روایت‌های ترانه رعنا به پنج بخش تقسیم شده است. این روایت‌ها عبارت‌اند از روایت اول: ابراهیم اخوان از اتفاقور – لنگرود، روایت دوم: از مرکز گیلان در منطقه لشت‌نشا، روایت سوم: از شرق گیلان دیلمان – اشکور، روایت چهارم: دیلمان – اشکور. وحدتی منشأ روایت پنجم را مشخص نکرده است، ولی به نظر می‌رسد قسمتی اجمالی از روایت عزیزالله طاهری لیاسی (اشکور) باشد. نکته تأمل برانگیز این پژوهش، نگاه و نگرش نویسنده به شخصیت‌های اصلی داستان رعنا و کردآفاجان است. وحدتی در آغاز و مقدمه بررسی روایت‌ها می‌نویسد:

اما چرا این همه حرف و حدیث، شعر و ترانه برای رعنا ساخته‌اند؟ بیشتر به زیبایی و تابوشکنی رعنا مربوط می‌شود؛ آن‌گاه که خطة زندگی او (اشکور) متلاطم می‌شود و آزادی‌خواهی به‌نام «کُردآفاجان» عرصه را بر فئودال‌های منطقه ازجمله شخصی به‌نام «کبله عشور» تنگ می‌کند. کبله عشور رعنای را که در عقد شخصی به‌نام هادی بوده، به زور به همسری پسرش نوروز درمی‌آورد. رعنای گرفتن

انتقام به سوی دلداده‌اش «هادی» می‌رود و با او به دل کوههای اشکور و روستای کلایه پناه می‌برد (وحدتی، ۱۳۹۳، ص. ۱۲۲).

مهم‌ترین نکته مغفول‌مانده در این پژوهش علم معرفی راویان ترانه‌های یادشده است. دومین منبع در زمینه شناخت روایت‌های رعنا اثر پژوهشگر بومی منطقه اشکور محمدقلی صدر اشکوری (۱۳۹۰) است. در این کتاب چگونگی زاده شدن ترانه رعنا مورد بحث قرار گرفته است. مهم‌ترین ویژگی این اثر به شرح زیر است: ۱. جمع‌آوری و دسته‌بندی اشعار، منحصر به روایت‌های درون استانی و پیرامون منطقه شرق گیلان نیست؛ ۲. جنبه تشریحی و تحلیلی در برخی از روایات نمود ویژه‌ای دارد و نویسنده صرفاً به ارائه متن ترانه بسنده نکرده است؛ ۳. این اثر علاوه بر رویکرد اسنادی به گردآوری آرای شفاهی نیز اقدام کرده است. وی با واکاوی اشعار، وجود شاعرانگی آن را از زبان راویان بومی اشکور بررسی می‌کند. دیدار با برخی از راویان دست اول و نقل مستقیم اشعار از زبان آنان، کمکی شایان برای درک بهتر سرگذشت رعنا به وجود آورده است.

سومین اثر تاریخ سیاسی شرق گیلان، از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی نوشته خلیل سلیمی (۱۳۹۰) نام دارد. در بخش دوم این اثر با عنوان «رویداد غم‌انگیز کردآقاجان» به بررسی واقعه کردآقاجان و رعنای و حوادث پیرامون آن پرداخته شده است. محوریت پژوهش نویسنده با اشاره به نحوه ورود و احوال کردآقاجان در اشکور تا زمان آشنایی وی با سرگالش هادی و درگیری و مرگ در کلرود است. نویسنده بازیگران اصلی این رویداد را به هشت دسته تقسیم می‌کند (رک: سلیمی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۳). نویسنده کوشیده است تا از کردآقاجان فردی پهلوانمنش و عیار مسلک نشان

دهد که با میانجی گری بین دو طرف درگیری - هادی و خانواده رعناء و نامزدش نوروز کشایه - ناجی او می‌شود؛ البته روند آشنایی هادی با کردآقاچان به گونه‌ای دیگر نیز روایت شده است:

هادی سورچانی این سرگالش جوان و بی‌بایک که با برخی عوامل مالکان بر سر اراضی علف‌چر، اختلاف داشت. او حضور کردآقاچان را یک فرصت طلایی می‌داند و نزدش می‌رود. از کردآقاچان می‌خواهد تا از او در برابر مزاحمت‌های این و آن حمایت نماید؛ چراکه گله‌ریزه مالش [گوسفندان] در دشت و دمن مورد تهدید قرار داشت. هر آینه ممکن بود به سرۀ [آغل، سرای احشام] او بریزند و همه چیز را آتش بکشند (همان، ص. ۱۲۱).

اما علت واقعی درگیری سرگالش با اهالی لشکان و کشایه در منطقه لرز چیز دیگری بود. به نظر نویسنده علت حقیقی، عشق و علاقه دو سویه هادی و رعناء و مخالفت خانواده و کدخدا لشکان کربلایی عشور با آنان بود.

کَبْلَا عَاشُورَ جَنْجِي نَارَه رَعْنَاءِ جَانَى رَعْنَاءِ جَان

kablə âşur jangi narə ranâ jânây ranâ jân

دازه دئه وَگيٰه با تبره رعناءِ جانى رعناءِ جان

dâzə de vegitə bâ tabarə ranâ jânây ranâ jân

بزا بو تى هادى كمره رعناءِ جانى رعناءِ جان

bazâ bu ti hâdi kamarə ranâ jânây ranâ jân

هادى دئه بگوده دادِ خره رعناءِ جانى رعناءِ جان

hâdi de bogudə dâdə xarə ranâ jânây ranâ jân

برگردان: کربلایی عشور به مانند قوچ جنگی می‌ماند رعناءِ جان // داس و تبر را در

دست گرفت رعناءِ جان // و با آن‌ها به جسم هادی آسیب رساند (هادی را از پای

درآورد) رعنا جان // و هادی مانند خر فریاد کشید رعنای جان (روایت عزیز طاهری لیاسی، ۱۳۵۰ ، فایل صوتی).

در پایان، نویسنده یکی از ترانه‌های داستان رعنای را به روایت «رمضان جوزی کلچاری» و همچنین مصاحبه‌ای از وی را نقل می‌کند. رمضان جوزی کلچاری حدود هفتاد سال به پیشۀ دامداری در مناطق در بیلاق و قشلاق مشغول بود و به گواه نویسنده به دلیل حافظه قوی اطلاعاتی ارزشمند را درباره رعنای ارائه داد.

۲-۶. شخصیت‌های اصلی داستان

برای درک درست روایت باید از شخصیت‌های آن و نسبتشان با رویداد سخن گفت. ضمن آنکه وجه مشترک روایت‌های متاخر وجود سه شخصیت (رعنا، هادی و کردآفاجان) است، اما در روایت‌های گذشته شخصی به نام حیدر نیز وجود داشت که در روایت‌های متاخر نادیده گرفته می‌شود. به‌طور کلی نقش و کارکرد این افراد با وجود تفاوت‌های جزئی و پراکنده، همواره پر رنگ و تأثیرگذار بوده و محور اصلی ترانه‌های موجود بر این پایه شکل گرفته است. این شخصیت‌ها عبارت‌اند از:

۱. رعنای: دختر سرگالشی به نام «مشهدی حسن خانه‌سری» و زنی خانه‌دار به نام «صراحی» است. وی در روستای «خانه‌سر»، بالاتر از کشاوه در ارتفاعات مشرف بر لشکان زندگی می‌کرد (سلیمی، ۱۳۸۹، ص. ۱۱۶). خانه‌سر یا «خانی‌سر» به معنی چشممه و روستایی بالادست چشمه است. این واژه از نام‌واژه‌های پهلوی است که در جای جای اشکور مشاهده می‌شود. مانند: «دالی‌خانی»، «مینی‌خانی»، «کفتر خانی» و... (صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۹۹).

در ترانه رعنای به محل زندگی او نیز اشاره شده است:

خوئنه سر مئن چی تارشه رعنای جانای رعنای رعنای جان

xonə sar men či târəšə ranâ jânây ranâ jân

برگردان: رعنای برای منطقه خانه سرکشایه است نه روستای تارش در دهستان دیگر!

(فرج الله چاکانی، ۱۳۵۰، فایل صوتی).

درباره ویژگی رعنای آمده است که وی «دختری باهوش، دارای چشممانی درشت، سبزه رو و نسبتاً قد متوسط و کمی چاق بود» (باباخانی لشکان، ۱۳۹۹، ص. ۱۱۱).

در برخی پژوهش‌ها رعنای دختری جنگجو و دلاوری مسلح جلوه می‌دهند، به گونه‌ای که آوازی رسا داشت و برای مردم توانه می‌خواند، البته بباباخانی لشکان این موضوع را فاقد اصالت می‌داند. وی معتقد است، برخی به اشتباه مشخصات بانو سرگالش رعنای کلروودی را به وی نسبت می‌دهند (باباخانی لشکان، ۱۳۹۹، ص. ۱۱۲).

سرانجام زندگی پرتلاطم رعنای در سال ۱۳۱۲ ش پایان می‌یابد. «روزی که مدتی پس از تأسیس سازمان ثبت احوال کشور نوبت صدور شناسنامه اهالی بالا اشکور فرا می‌رسد. رعنای با شنیدن نام مأموران دچار هیجان می‌شود و اختیار از کف می‌دهد و فرار را بر قرار ترجیح می‌دهد.. او از کشایه به سمت [منطقه] خانه سر فرار می‌کند» (سلیمی، ۱۳۹۰، ص. ۱۳۱). این فشار روحی باعث درماندگی و تب و لرز رعنای می‌شود و مرگ وی را رقم می‌زند.

مسعود صوفی نژاد (۱۳۸۰، ص. ۱) در کتاب خود با عنوان رعنای: رعنای در معرفی شخصیت رعنای، او را همسر قانونی «نوروز» دانسته است. برخی منابع رعنای را نامزد نوروز می‌دانند.

نوروز خان دئه زار بکوشه رعنای جانای رعنای جان

nowruz xân de zâr bakuše ranâ jânây ranâ jân

(فرج الله چاکانی، ۱۳۵۰، فایل صوتی)

برگردان: تو نوروز را دق مرگ کردی رعنای جان.

صوفی نژاد، نوروز را فرزند کربلا یی عاشور می‌داند، در حالی که (قبل عشور) با نام کربلا یی عشور امیری از اهالی لشکان است و حدود پنجاه سال در کسوت سرگالشی و کدخدایی روستای لشکان بود. وی بهرۀ مالکانه را از مردم دریافت و برای مالکان ارسال می‌کرد. همین خطاب را صدر اشکوری نیز در کتاب چگونگی زاده شدن ترانه رعنای تکرار می‌کند (صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۱۰۲). عزیز طاهری لیاسی در روایت خود از کدخدای عشور لشکانی عنوان (مشدی عشور) و فرج الله چاکانی (کبلا عشور) یاد می‌کند. برخی منابع نیز نوروز را اهل روستای کشاوه و کربلا یی عشور را اهل لشکان و کدخدای این محل می‌دانند. همچنین از وی به عنوان خواهرزاده «کبلا آشور» یاد می‌شود و دلیل تمایل و اصرار خان لشکان در به عقد درآوردن رعنای جان را نسبت خویشاوندی بین عاور و نوروز می‌دانند (بشرابه نقل از پورشعبان، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۵).

نوروزئکه چی تورا گودی (نوروز یعنی شوهر اولی) رعنای جوانه رعنای جان

nowruzekē či turâ gudi ranâ jânây ranâ jân

تو لزره سامان بآ گودی رعنای جانای رعنای جان

to lazərə sâmân bâgudi ranâ jânây ranâ jân

(فرج الله چاکانی، ۱۳۵۰، فایل صوتی)

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا ————— مهدی احمدپور کندرس و همکاران

فریدون پوررضا نوروز را اهل منطقه گلرود می‌داند! «رعنا در جمع عاشقان بی‌قرار خود به یک چوپان گلرودی دل بسته بود و روزی نیز در مجلسی به همین مناسبت جشن نامزدی رعنا و چوپان محل را برپا می‌دارند» (پوررضا، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۰).

۲. سرگالش هادی: «هادی از سرچوپانان منطقه «سورچان» اشکور پایین [شوئیل امروزی] و اجاره‌دار مرتع «لزر» در اشکور میانی «سیارستاق و اشکور علیای امروزی» است. وی در رفت‌وآمد‌های شغلی‌اش به منطقه «لزر» با «رعنا» آشنا می‌شود» (صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۸۲). منطقه سوگواره (سوگوابر) گالش، محله‌ای جنگلی نزدیک به رحیم‌آباد و بالاتر از «توله‌لات» فقط پذیرای حسن سرگالش و دخترش رعنا نبود، بلکه هادی هم دوران جوانی را در مالگه‌اش (سرای چهارپایان) سپری می‌کرد» (سلیمانی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۷). به نظر می‌رسد سوگوابر قشلاق زمستانی و لزر بیلاق تابستانی محل چرای دام‌های در دست سرگالش هادی بوده باشد و وقوع دیدار هادی با رعنا صرفاً در لشکان خلاصه نمی‌شد، یا حداقل آگاهی و شناخت هادی از رفت‌وآمد سرگالش حسن (پدر رعنا) به جلگه (سوگوابر) نیز بوده است. هادی امانت‌دار مردم بود.

هر سرگالشی تعدادی از دامها را به چند چوپان (گالش) داده و در ازای رسیدگی به این حیوانات خوراک و پوشک و کفش و مقداری پول پرداخت می‌نماید. چوپان باید دارای بنیه‌ای قوی و چابک و اندیشه‌ای هوشیار و آشنا به کوه است (میرابوالقاسمی، ۱۳۶۸، ص. ۷۹).

لُر همان منطقه کوه‌بند برای چرای احشام سرگالش هادی سورچانی تلقی می‌شد.
حالا هادی از لزر بومه آسد جلال خونه دل رعنا بورد دَرَه

hâlâ hâdi az lazar boma â sad jalâlə xonə dəl ranâ bord darə

جماً شبانه [سیا شبانه] را دکتی رعنای جانای رعنای جان

ŷomâ šabânə siyâ šabânə râ daketi ranâ jânây ranâ jân
 (فرج الله چاکانی، ۱۳۵۰، فایل صوتی)

«هادی هم تابستان را از سوگاوره به لزر در بالاترین ارتفاعات لشکان در حاشیه غربی قله رفیع ملجه خانی نقل مکان می‌نمود» (سلیمی، ۱۳۸۹، ص. ۱۱۷). در مورد انتساب عنوان یا پسوند سورچانی باید به این نکته اشاره کرد که سرگالش هادی از اهالی سورچان بود که در گذشته شامل چند روستا می‌شد. بنا به وصلتی که هادی با خانواده‌های حسین خانی انجام داده بود، به نام سرگالش سورچانی معروف شد. هادی در سورچان باقی نماند و به لشکان کوچ کرد، هادی دئه با نام سورچانی رعنای جانای رعنای جان

hâdi de bâ nâmé surč âni ranâ jânây ranâ jân
 لیشکانم وکته قوربانی رعنای جانای رعنای جان

liškânam vakə tə qorbâni ranâ jânây ranâ jân
 (فرج الله چاکانی، ۱۳۵۰، فایل صوتی)

به نظر می‌رسد علت این جایه‌جایی مراعع بیلاقی اختلاف بین او و خان منطقه شوئیل یعنی محمدصادق جهانی ایزدینی معروف به حاج آقا باشد.

۳. گُرداقاچان: شخصیت کرداقاچان (کرداقاچان) در ترانه رعنای اشکال گوناگون روایت شده شده است. این گفته‌ها بعضًا متناقض است و بر ابهامات روایت می‌افزاید. پس از شکست نهضت جنگل و شهادت میرزا کوچک خان در ۱۱ آذر ۱۳۰۰، بسیاری از یاران وی در شاخه‌ها و دسته‌های نظامی پراکنده، دستگیر و اعدام شدند. برخی از آنان برای تجدید مبارزات به نواحی صعب‌العبور پناه بردنده‌اند. همین مسئله موجب شده

بود تا حکومت مرکزی نهضت جنگل را هنوز زنده بداند، زیرا «تعدادی از یاران میرزا کوچکخان از گیل و گرد و تُرک به گونه‌ای با خوانین شرق گیلان مشغول جنگ و گریز دائمی بودند. چراغعلی خان ترک با یوسف خان ایران نژاد، گردآقاجان با سید جلال عسکری و غفاری، محمدخان و برادرانش با نصرت‌الله خان صوفی [املشی] و حیدرخان [فشتالی] برادرانش با شجاع‌الملک، سرشاخ می‌شوند و به جنگی نابرابر روی می‌آورند» (سلیمی، ۱۳۹۰، ص. ۷۵). حضور و استقرار گردآقاجان در منطقه کلروود چندان بی‌ارتباط با موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی آن نیست. بی‌گمان آوازه شجاعت کلرودی‌ها به گوش گردآقاجان رسیده بود. او می‌دانست که مردم منطقه استقلال سیاسی خود را در برابر هجوم نیروهای قزاق و افراد وابسته به قدرت حفظ کرده‌اند. ورود گردآقاجان به داستان رعنا در چنین فضای سیاسی و جغرافیایی رقم می‌خورد. صوفی نژاد در کتاب رعنه ماجراه اولین دیدار و برخورد سرگالش هادی را بعد از مجموعه در درگیری او با اهالی لشکان به سرکردگی کلاعشور لشکانی می‌داند و می‌نویسید: «[هادی] بعد از گذشت چهل روز استراحت .. به منطقه گیلان عزیمت می‌نماید و در آنجا با گردآقاجان ملاقات نموده و جریان این موضوع [عشق به رعنا و درگیری با اهالی لشکان] را با وی در میان می‌گذارد» (صوفی نژاد سیویری، ۱۳۸۰، ص.

۳). گردآقاجان »

متوسط القامت، قوی‌بنیه، خوش‌چهره با سبیل‌های پرپیشت، مسلح به سلاح گرم و پیشرفته جنگی - برنو - از کردهای فراری سال‌های سرکوب است که از کوهستان‌های شمالی قزوین به اشکور آمد و احتمالاً در قیام دهقانان سال ۱۲۹۸ الموت شرکت داشته است (صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۱۰۳).

برخی او را «عيار» می‌دانند که «گاهی به منزل ملاکین و ثروتمندان اشکور دستبرد می‌زدند و پس از تأمین حوايج خود به حد دلخواه، مقداری را هم بین فقرا و طبقات کم‌بضاعت تقسیم می‌کردند» (پوررضا، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۰). آقجان گونه یو -ی مو دلیرم رعنای

Âqâjâq guneyo-y mu delirə m ranây

سر کو نیشه آم مال بگیرم رعنای

Sar ku niştam mál bagirə m ranây

بارِ دکانی هگیرم رعنای

Bâre dukâni hagiram ranây

(روایت عزیز طاهری لیاسی)

با گسترش فعالیت این عیاران قزاق‌ها برای سرکوب آنان در منطقه وارد می‌شوند. نخستین اقدام آنان ترور شخصیت است. نیروهای قزاق در پناه آتش تفنگ‌هایشان با به راه انداختن تبلیغات زشت این عیاران را راهزن، آشوب‌طلب و آدم‌کش می‌نامند (ر.ک: صدر اشکوری، ۱۳۹۷، ص. ۷۲). در مقابل روایت دولتی، مواجهه مردم چیز دیگری را نشان می‌دهد. کردآقجان در بین مردم، شخصیت‌های تأثیرگذار و پهلوانان اشکور و اهالی روستای گُلرود محبوبیت داشت.

رایه کؤلُرُو ، سر به جیره رعنای

sar be jirə ranâ râye kolouru

رفیع دئه بومه دس به تیره رعنای

rafi de boma das be tirə ranâ

بژاً بو تی آقجان چپیره رعنای

baza bu ti âqâjânə č apirə ranâ

تی آقجان گُرد امشب میره رعنای

ti âqâjân kurd emšob mirə ranâ

(روایت ذبیح‌الله مختاری تکامجانی، فایل صوتی، ۱۳۷۰)

برخی پژوهشگران آغاز ورود کرد آقاجان در ماجراجای رعنا و ازدواج با او را پس از کشته شدن هادی در درگیری با اهالی لشکان می‌پندارد. این مدعای در بند سیزده ترانه رعنای به روایت فرج‌الله چاکانی آمده است (ر.ک: همان، ص.۸۵). برخلاف نظر صدر اشکوری، کامران باباخانی لشکان نویسنده کتاب سیاه روشنهای ترانه رعنای مدعی است که در این بند از روایت فرج‌الله چاکانی به شخصی دیگر به‌نام «رعنا کلروودی»، مادر سلطانعلی کلروودی، اشاره می‌کند که از زنان متمول روستای کلروود بود. همین شباهت نام بین رعنای خونه‌سری و رعنای کلروودی باعث شده برخی از شاعران محلی منطقه با تصور اینکه رعنای خونه‌سری معشوقه کرد آقاجان است، به سرایش شعر با مضمون عشق این دو شخصیت پرداختند، در حالی که «رابطه رعنای و کرد آقاجان منطقی به نظر نمی‌آید» (رحمتی، ۱۳۸۲، ص. ۳).

۴. حیدر: در یکی از بندهای ترانه متأخر، رعنای از شخصی به‌نام حیدر نام می‌برد. برخی معتقدند حیدر مورد نظر در روایت ترانه رعنای، صرفاً برای لکه‌دار کردن هویت حیدر آمده است. در این بند از ترانه منظور از حیدر، «حیدرخان دیلمی» از مبارزان علیه خوانین است. در توضیح این شخصیت آمده است که حیدرخان دو برادرزاده به‌نام صفایی و صفرخان داشت که امین وی به‌شمار می‌رفتند؛ در همین زمان زنی سلحشور به‌نام هیبت دختر آقاجان از تیره گالشان دیلمی علیه خوانین قیام می‌کند و به همراه عده‌ای تفنگچی به جنگل پناه می‌برد؛ حیدر و دسته‌اش در روستای چوشل در شرق سیاهکل به گروه هیبت برخورد می‌کنند، صفرخان خواهرزاده حیدر شیفتۀ هیبت می‌شود، حال آنکه هیبت در عقد میرزا هادی از گاوداران چوشل درآمده بود. هیبت از

این وصلت راضی نبود و قصد داشت از همسرش جدا شود (مظفری، ۱۳۶۶، ص. ۲۴۲). حیدر دوم، حیدر عمماوغلى انقلابی مشهور عصر مشروطیت است. وی از اعضای بلشویک جمهوری سورایی باکو بهشمار می‌رفت حیدر عمماوغلى در بهار سال ۱۳۰۰ و در آستانه اختلافات اعضای نهضت جنگل در «کنگره شرق» در باکو گزارشی پیرامون اوضاع ایران از جمله مسائل اختلافی بین اعضای نهضت جنگل و حکومت جمهوری ایران ارائه می‌دهد که با استقبال اعضای کنگره مواجه می‌شود. حیدر عمماوغلى از سوی کنگره مأمور می‌شود اختلاف دو جناح را حل کند، اما مهدی قلی خان هدایت مخبرالسلطنه، عامل سرکوب نهضت محمد خیابانی، طی نامه‌ای از او می‌خواهد که وارد گیلان نشود؛ حیدرخان جوابی دندان‌شکن به وی می‌دهد. در مرداد سال ۱۳۰۰ نیروهای قراق با بخشی از نیروهای میرزا در لاهیجان درگیر می‌شوند. حیدر عمماوغلى که آن زمان در رشت بود، فرصت را برای مذاکره به صلاح نمی‌بیند و از میرزا درخواست می‌کند به همراه بخشی از نیروهای جنگل از طریق دریا به سواحل رودسر عزیمت کند و از آنجا عازم لاهیجان شود. چند روز بعد در اطراف لاهیجان نبردی خونبار با نیروهای قراق به فرماندهی بصیردیوان (سپهبد فضل الله‌زاده‌ی) رخ می‌دهد که موجب شکست نیروهای قراق می‌شود (رضازاده‌ملک، ۱۳۵۲، ص. ۲۴۸).

رضازاده معتقد است ترانه رعنا و بهویژه بند «حیدرخانای دس به تیرای رعنای/سفیدرودای سر به زیر آی رعنای» درباره اقدام شجاعانه حیدرخان عمماوغلى در این مبارزة پیروزی‌بخش است (همان، ص. ۲۵۰).

۳. مقایسه روایت‌های ترانه رعنا

روایت‌های ترانه رعنا به دو دسته روایت‌های گذشته و روایت‌های متأخر تقسیم می‌شود. در این بخش ویژگی‌های دو روایت را ارائه خواهیم داد.

۱-۳. ویژگی‌های روایت گذشته

الف: تأکید بر تداوم روابط علی و معلولی رویدادها: در روایت گذشته تأکید بر مضمون ترانه است و چینش رویدادها به گونه‌ای است که آغاز تا پایان داستان در یک خط موازی قرار می‌گیرند. این خط موازی مانند دیگر «ترانه‌های اجتماعی بیانگر مشکلات اقتصادی، فقر، عادات زشت اخلاقی، مسائل خانوادگی، منکرات، انحرافات اجتماعی و... است» (ذوالفقاری، ۱۳۸۸).

ب. آهنگ وزین واژگان: واژگان به کار رفته در این ترانه با هدف مشخص و معنای مرتبط جای گرفته است و خوانش شعر صرفاً براساس صورت‌بندی‌های واژگانی نیست.

ج. سادگی و روانی و دور بودن از تعقیدات معنایی: در روایت گذشته از این ترانه، واژگان در خدمت معنا هستند و گفت‌وگوی شاعر با رعنا احساس جذبه و هنرمندانه شاعر با رویداد را بیان می‌کند.

د. واژگان به کار رفته در این ترانه، بومی است و توصیفات به کار رفته مبتنی بر اخلاق عرفی رایج در منطقه است.

۲-۳. ویژگی‌های روایت متأخر

الف. کاربرد واژگان مدرن: در روایت متأخر از مفاهیمی چون مشتی (مشهدی)، بالون (هوایپما)، دیوونه (بنجاق) استفاده شده است.

رعنا تو چندی مشتی بی رعنا

ranâ tu candi mašti bi ranâ

برگردان: رعنا چقدر مطرح انگشت‌نمایی رعنا.

بالوں دیل بنیشتبی بی رعنا

bâlon dil benaštibi ranâ

برگردان: هوایپمانشین شدی رعنا.

بالوں ماله اربابوئنه رعنا

bâlon mâle ardâbone ranâ

برگردان: هوایپما تعلق به اربابان دارد رعنا.

خودا فوکونی تی دیوونه رعنا

xudâ fokone ti divone ranâ

برگردان: الهی بنچاقت بسوزد رعنا!

(رک: پوررضا، ۱۳۹۸، ۱۱۷ - ۱۲۲)

ب. در ترانه متأخر هدف، تخریب شخصیت رعناست. نفرین‌های گوینده (شاعر) با ضرب آهنگ ترانه هماهنگ نیست. طنطنه واژگان خلاف نفرین‌های وی است.

رعنا تو چندی مشتی بی مار بمورد رعنا!

برگردان: رعنا تو چقدر رند بودی مادرمرده رعنا!

در روایتی دیگر او را خیانتکار می‌دانند.

در درون این روایت همواره از عشق مقابله کرد آقجان و رعنا نسبت به هم یاد می شود که رعنا را زنی خیانتکار و هوس باز معرفی می کنند، برای مثال:

«تو گوتی مو سوزن و نکم رعنا // رفقِ ڈرڈان و نکم رعنا// بدی تره سوزن چاگودن رعنا// رفقِ ڈرڈان چاگودن رعنا // [کُرد] آفاجان دوزه رعنا، تی کار قوزه رعنا» (همان، ص. ۱۱۷).

ج. خوانش معکوس اظهار عجز عاشق به معشوق در روایت های متأخر سرگالش هادی که دلداده رعنا بود، در رسیدن به معشوق خود عاجز است، حال آنکه در روایت های گذشته و اسناد موجود دلاوری های سرگالش هادی برای رهایی رعنا و مبارزه با خوانین تا لحظه مرگش ادامه داشت. این اظهار عجز با کاربرد واژگان مدرن مثل بالون و ماشین همراه است.

«مو که بالون نیم هوا بوشم// ماشینه نبوم جاده بوشوم// ماهی نبوم دریا بوشوم// کوکو نبوم دامان بوشوم رعنا» (رک: سلیمی، ۱۳۹۰، ص. ۱۳۵).

د. تخریب مستقیم شخصیت مبارز: در روایت گذشته، سرگالش هادی فردی مبارز است که با ارباب آن منطقه در ستیز است، اما در روایت متأخر سرگالش هادی دزد و رعنا نیز رفیق دزدان است.

«تقدیم بگودی هادی گالشنه رعنا // هادی دوزه [رعنای]، تی کار غوزه [رعنای]» (سلیمی، ۱۳۹۰ : ۱۳۴)

ه. در روایت های متأخر، داستان رعنا با ترانه های پیش از خود مانند زرانگیز، سیما و طوبی درآمیخته است و ضرب آهنگی مطنطن دارد.

۴. نتیجه

با بررسی روایات متعدد مربوط به ترانه رعنا دریافتیم که نخست آن دسته از روایت‌های مرتبط با موقعیت جغرافیایی و مکانی محل وقوع داستان به‌سبب تشریح بهتر چهره‌های دخیل در ماجرا و بیان جزئیات و سیر کلی داستان از اصالت و اعتبار بیشتری برخوردارند. همچنین با تحلیل درون‌مایه روایت‌های دست اول یا گذشته همچون روایت فرج‌الله چاکانی می‌توان با اطمینان بیشتری ترانه رعنا را در رده اشعار تاریخی - اجتماعی قلمداد کرد. در روایت‌های متأخر توجه اصلی به موسیقی واژگان است، تخریب شخصیت رعنا، کردآقاچان و سرگالش هادی درنهایت به تحریف رویداد اجتماعی - سیاسی رعنا در یکی از بزنگاه‌های تاریخی می‌انجامد. در تحلیل شخصیت‌های اصلی ترانه، براساس متن اشعار و روایات دست اول، تصویر واضح و دقیق‌تری از اسمی یادشده و نقش آن‌ها در شکل‌گیری روند داستان به نمایش گذاشته شد. این مسئله بر روایت‌های متأخر که وجه رمانیک و عاشقانه داستان را با رابطه عشقی کردآقاچان با رعنا و رقابت او با سرگالش هادی تصویر می‌کرد، خط بطلان می‌کشد. بن‌مایه‌های اعتراضی ترانه رعنا ارتباطی تنگاتنگ با نگاه اربابان نسبت به جایگاه رعیت و زیرستانشان دارد. در روایات گذشته رعنا مشخص کردیم که چگونه سلطه ارباب موجب فروپاشی دلبستگی‌های پاک می‌شود و جریان تخریب‌کننده با تحریف روایت تاریخ، ماجرا را از صفحه روزگار پاک می‌کند یا آن را از جنبه‌های اصلی مضمونی تهی می‌سازد.

منابع

- احمدپور کندسر، م. (۱۳۹۹). بررسی درون‌مایه اشعار عامیانه شرق گیلان با محوریت اشکور رحیم‌آباد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. به راهنمایی فیروز فاضلی. دانشگاه گیلان.
- باباخانی لشکان، ک. (۱۳۹۹). سایه‌روشن‌های زندگی رعنا دختر اشکور. تهران. انتشارات میترا آفا کوچک: تدبیر روش.
- بیارس، ا. (۱۳۹۱) رعنا. کرج: سید محمود اخوت.
- پاینده لنگرودی، م. (۱۳۷۵). فرهنگ گیل و دیلم. تهران: امیرکبیر.
- پوررضا، ف. (۱۳۹۸). موسیقی فولکلوریک گیلان. رشت: فرهنگ ایلیا.
- پورشعبان، ح. (۱۳۹۵). موسیقی گیلان (۱). رشت: فرهنگ ایلیا.
- پورمحمدی املشی، ن. (۱۳۸۶). نگرشی جامعه‌شناسی به جنبش‌های روستایی گیلان در عصر مشروطه. تاریخ، ۷، ۵۲-۷۱.
- دادرس، ح.، و کوچکی‌نژاد، ف. (۱۳۹۳). نام‌گذاری و وجه تسمیه آبادی‌های گیلان. رشت: بلور.
- ذوالفاری، ح.، و احمدی کمرپشتی، ل. (۱۳۸۸). گونه‌شناسی بومی‌سروده‌های ایران. ادب پژوهی، ۷ و ۱، ۱۴۳-۱۷۰.
- رابینو، ی.ل. (۱۳۸۶). ولايات دارالمرز ایران: گیلان. ترجمه ج. خمامی‌زاده. رشت: طاعتی.
- رحمتی، ر. (۱۳۸۲). منظومة بلند کردآقوچون و رعنای. رشت: گیله‌وا.
- رضازاده ملک، ر. (۱۳۵۲). چکیاۀ انقلاب حیدرخان عممو‌وغانی. بی‌جا: دنیا.
- ستوده، م. (۱۳۵۱). از آستارا تا استرآباد. ج ۲. تهران: آگاه.
- ستوده، م. (۱۳۹۷) البرزکوه. تهران: انتشارات دکتر محمود افشار با همکاری نشر سخن.

سلیمی، خ. (۱۳۹۰). *تاریخ سیاسی شرق گیلان از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی*. تهران: نظری.

شورمیج، م. (۱۳۹۸). نقش عوامل اقتصادی در شکل‌گیری جنبش مشروطه گیلان (بین سال‌های ۱۲۹۰ تا ۱۳۲۷ ه.ق.). *پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام*، ۲۵، ۸۶-۱۰۲.

صدر اشکوری، م.ق. (۱۳۹۰). *چگونگی زاده شدن ترانه رعنای*. تهران: درخت بلورین.

صدر اشکوری، م.ق. (۱۳۹۷). *جامعه روستایی اشکور «رحیم آباد»*. به تصحیح مع. جهانبخش. رامسر: نستعین.

صوفی نژاد سیویری، م. (۱۳۸۰). *رعنای = (رعنای) قصه‌ای بومی از گیلان*. تهران: سیب سبز.

صوفی نژاد سیویری، م. (۱۳۹۰). *اشکور سرزمین ناشناخته*. نوشته: عدن.

طاهری، ط. (۱۳۹۶). *شیوه‌های سنتی و فرهنگ عامه کشاورزی در گیلان*. رشت: ایلیا.

مصطفی، م.و. (۱۳۶۶). *ترانه رعنای در گیلان‌نامه*. ج ۱. به کوشش م.پ. جكتاجی. رشت: طاعتنی.

میرابوالقاسمی، م.ت. (۱۳۵۰). *سرزمین و مردم گیل و دیلم*. رشت: طاعتنی رشتی.

نوایان، م.، فرید مجتبهدی، ن.، و قاسمی، ا. (۱۳۹۸). *گالش‌ها*. رشت: فرهنگ ایلیا.

وحدتی، ن. (۱۳۹۳). *آوازها و ترانه‌های فولکلور گیلان*. رشت: فرهنگ ایلیا.

یگانه چاکلی، ح. (۱۳۸۱). *جغرافیای تاریخی اشکور «با نگاهی گذرا به جواهردشت»*. تهران: تابان.

منابع شفاهی

جعفری قاضی چاک، ع. فایل صوتی. ۱۳۹۰ش. در منزل شخصی ضبط توسط امیر قربانی ویشکی.

چاکانی، ف. فایل صوتی. دهه ۱۳۵۰ش. در منزل شخصی آقای واعظ رحیم آباد.

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا ————— مهدی احمدپور کندرس و همکاران

عاشوری بی بالانی ، خ. فایل صوتی. سال ۱۳۹۹ش. ضبط: ع. خوش تراش و ح. ابراهیمی. در

منزل شخصی کلاچای

طاهری لیاسی، ع. فایل صوتی. دهه ۱۳۵۰ش. در منزل شخصی کلاچای.

طاهری لیاسی، ع. فایل صوتی. سال ۱۳۹۹ش. ضبط: ع. خوش تراش و ح. ابراهیمی. در منزل

شخصی کلاچای.

مختراری تکامجانی، ذ. فایل صوتی، دهه ۱۳۷۰ش. در منزل شخصی دزگل بن رامسر.

References

- Ahmadvour Kandsar, M. (2019). *Examining the content of the folk poems of East Gilan with the focus of Eshkevar Rahimabad*. Master's thesis, Under the guidance of Firouz Fazeli, Gilan University.
- Babakhani Leshkan, K. (2019). *The bright shadows of Rana Dokhtar Eshkevar's life*. Tadbir Roshan.
- Mirabolqasemi, M. T. (1971). *The land and people of Gil and Dilam*. Taati Rashti.
- Mozafari, M. V. (1987). Rana's song. In *Gilannameh*. Obedience.
- Navaian, M., Farid Mojtabdi, N., & Ghasemi, A. (2018). *Galashes*. Farhang Iliya.
- Payandeh Langroudi, M. (1995). *Gil and Deylam's culture*. Amir Kabir.
- Pourreza, F. (2018). *Folkloric music of Gilan*. Farhang Iliya.
- Rabino, Y. L. (2007). *Dar al-Marz provinces of Iran: Gilan* (translated into Farsi by C. Khammamizadeh). Obedience.
- Rahmati, R. (2003). *Aqojun and Ranay Kurdish system*. Gileva.
- Rezazadeh Malek, R. (1973). *Summary of Heydar Khan Amwaughli's revolution*. The World.
- Sadr Ashkouri, M. Q. (2011). *How Rana's song was born*. Crystal Tree.
- Sadr Ashkouri, M. Q. (2017). *Ashkor rural community "Rahim Abad"*. Nasta'in.
- Salimi, Kh. (2011). *The political history of East Gilan from the constitutional revolution to the Islamic revolution*. Nazari.
- Shurmij, M. (2018). The role of economic factors in the formation of the Gilan constitutional movement (between 1290 and 1327 AH). *Historical Researches of Iran and Islam*, 25, 102-86.
- Sofinejad Siviri, M. (2001). *Ashkur is an unknown land*. Aden.
- Sofinejad Siviri, M. (2001). *Raana: a native story from Gilan*. Sib Sabz.

- Sotoudeh, M. (1972). *From Astara to Estrabad*. Aghaz.
- Sotoudeh, M. (2017) *Alborzkoh*. Dr. Mahmoud Afshar Publications in collaboration with Sokhon Publishing House.
- Taheri, T. (2016). *Traditional methods and general culture of agriculture in Gilan*. Ilya.
- Vahdati, N. (2013). *Folk songs and songs of Gilan*. Farhang Iliya.
- Yeganeh Chakli, H. (2002). *Historical geography of Ashkur "with a quick look at Javaherdasht"*. Taban.
- Zolfaghari, H., & Ahmadi Kamarposhti, L. (2008). Typology of Iranian native songs. *Literary Studies*, 7 & 8, 170-143.

Oral sources

- Ashuri Bibalani, Kh. Audio file. Year 2019 Recording: Ali Khoshtarash-Hossein Ebrahimi. In the private house of Kalachai.
- Chakani, F. Audio file. 1970s. In the private house of Mr. Vaez Rahimabad.
- Jafari Ghazi Chak, A. Audio file. 2013 Recorded in a private home by Amir Ghorbani Vishki.
- Mokhtari Tokamjani, z. Audio file, 1990s. In the private house of Desgol Ben Ramser.
- Taheri Liasi, A. Audio file. 1970s. In Kalachai's private home.